

Klaudia Mularczyk<http://orcid.org/0000-0002-5935-1660>

Akademia Ignatianum w Krakowie

klaudia.weronika.mularczyk@gmail.com

DOI: 10.35765/pk.2021.3201.14

Jednostka uwikłana we współczesny marksizm kulturowy według Slavoj Žižka

STRESZCZENIE

Wraz z nowymi możliwościami, jakie dziś oferuje świat, powstały nowe zagrożenia. Szybsza i lepsza komunikacja, bezproblemowe dotarcie do niemal każdego interesującego obszaru wiedzy, a także ważność informacji i polityczna poprawność doprowadziły do rozszerzenia pola działania współczesnej formy marksizmu w tychże strefach, lecz przede wszystkim w kulturze. Jednostka, będąc stale pod napływem nowych bodźców, przyjmuje pewne postawy, często wygenerowane na podstawie wcześniej obserwowalnych czy też podświadomie zaszczipione za pomocą przekazów medialnych, wizualnych, kulturowych. Jednym z badaczy zajmujących się tą tematyką jest słoweński filozof i krytyk kultury, Slavoj Žižek. Przybliży on problemy, z jakimi stykają się jednostki we współczesnej rzeczywistości, i z sobie właściwą manierą zajmuje wobec nich krytyczne stanowisko.

SŁOWA KLUCZE: marksizm kulturowy, Slavoj Žižek, współczesne problemy jednostki

ABSTRACT

The individual Entangled in Modern Cultural Marxism According to Slavoj Žižek

With the new opportunities that the world offers today, new threats have arisen. Faster and better communication, trouble-free access to almost any interesting area of knowledge, as well as the importance of information and political correctness led to the expansion of the field of operation of the modern form of Marxism in these zones, but above all in culture. The individual, constantly under the influx of new stimuli, adopts certain attitudes, often generated on the basis of previously observable, or subconsciously instilled with the help of media, visual and cultural messages. One of the researchers dealing with this subject is the Slovenian philosopher and cultural critic, Slavoj Žižek. He introduces problems faced by individuals in modern reality and takes a critical attitude towards them with his typical manner.

KEYWORDS: cultural Marxism, Slavoj Žižek, modern problems of the individual

Sugerowane cytowanie: Mularczyk, K. (2021). Jednostka uwikłana we współczesny marksizm kulturowy według Slavoj Žižka. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 1(32), ss. 203–209. DOI: 10.35765/pk.2021.3201.14.

Nadesłano: 28.06.2020

Zaakceptowano: 30.01.2021

Wraz z rozwojem dziedziny, jaką dziś nazywamy, niekoniecznie wciąż aktualnie, nowymi mediami, wiek XX otworzył nam drogę do informacji ogólnodostępnej dla niemal każdego człowieka posiadającego odpowiednie narzędzie, by móc ją odebrać. Koniec ubiegłego i początek obecnego stulecia, oprócz niezaprzeczalnych korzyści sprowokowanych przez ciągle zmieniający się w coraz szybszym tempie świat, przyniosły nam także nowe problemy. Prócz pytań, które kierować można do całości ludzkiej populacji, bardziej generalizując ją i uogólniając jako nierozdzielny wspólny umysł, coraz widoczniej wyodrębniają się te, które jednostka może, czy też często, niestety niezauważalnie, powinna przyjmować jako swoje. Od czasów, do których sięga bardziej zaawansowana myśl ludzka, pojawiały się osoby chcące ułatwić innym pojmowanie skomplikowanych zagadnień świata i w możliwie najlepszy uznawany przez siebie sposób podejmowały one próby dialogu, stawiając często nie do końca wygodne do zaakceptowania przez ogół odpowiedzi i sugestie, jak właściwie powinno się żyć, czy nawet ważniejsze – kim jest człowiek i co to znaczy być. Współcześnie wydaje się to coraz trudniejsze, jednakże wysiłku podania rozwiązania podejmują się wciąż nowi myśliciele.

Polskie realia marksizmu kulturowego pozostają często nacechowane pejoratywnie, za co odpowiedzialny jest współcześnie panujący dialog medialny. Czy zatem wszystko, co odmienne, nowe i nieznanne, czy po prostu zachodnie możemy nazywać marksizmem kulturowym? Wysoce wątpliwe. Tym, co pozostaje jednak pewne, jest fakt, iż Karla Marksa nie interesowała kultura, której rolę sprowadzał do „opium dla ludu”, a wszelkim jej wytworom nadawał znaczenie czysto ekonomiczne czy gospodarcze. Łącząca marksistów kulturowych teoria degeneracji kultury, sztuki czy wręcz ich upadku w dążeniu ludzkości do prostoty i użyteczności wpisuje się zdecydowanie w definicję przeciwników Marksa – twórców teorii marksizmu kulturowego.

Mówiąc jednak o nowym marksizmie, warto zaznaczyć, iż opiera się on wciąż na czterech podstawowych filarach założeń sprzed niemal wieku: teorii nierozwiązywalnego konfliktu, nieuchronności rewolucji, rewolucyjnej roli proletariatu (jednak już nie klasy robotniczej) oraz kierowniczej roli marksistów. Zwolennicy tej ideologii starają się bowiem już nie w sposób rewolucyjny, lecz pokojowy wpłynąć na współczesną kulturę¹

1 Za głównego propagatora tejże koncepcji uznaje się Antonia Gramsciego, który zwrócił uwagę na decydującą rolę tzw. nadbudowy, czyli kultury. Według niego Marks pozostawał w błędzie, sądząc, iż można zmienić bazę, czyli stosunki ekonomiczne, bez uprzedniej zmiany nadbudowy. Stworzył on zatem własną strategię opanowania i przekształcenia istniejącej kultury, wprowadzając pojęcie „hegemonii kulturowej”. Droga pokojowa, dzięki której możliwe stanie się osiągnięcie zamierzonych celów, odbyć ma się poprzez długi marsz przez instytucje. Ideolodzy obrali sobie za cel, by każda z najważniejszych dla społeczności instytucji została przejęta,

(Rozwadowski, 2018). Dzieje się to za sprawą kierowniczych stanowisk, nowych ideologii firm czy też poprzez środowiska akademickie. Dobrym przykładem niekoniecznie propagowania kulturowego marksizmu, lecz prób nawiązania dialogu na jego temat, ze zwróceniem uwagi na piętrzące się problemy, jest myśl słoweńskiego filozofa Slavoję Žižka. Marksizm kulturowy dzięki osobom medialnym staje się dziś szeroko rozpoznawalnym pojęciem, warto jednak sięgnąć odrobinę do jego historii. Pojawiając się po raz pierwszy na początku ostatniej dekady ubiegłego wieku², pojęcie to odzwierciedla stan zachodnich społeczeństw, kryzys estetyczny dotyczący człowieka, brak zdolności jednostki do kreatywności, stagnację (Bartyzel, 2017). Upadek ten wynika w znacznej mierze ze współczesnych mediów, których głównym zadaniem jest wzbudzać w ludziach pasywność. Koniec ubiegłego i początek obecnego stulecia, oprócz niezaprzeczalnych korzyści sprowokowanych mediatyzacją, wywołały falę nowych problemów. Nie tylko dla mas, społeczeństw jako ogółu, lecz przede wszystkim dla jednostki. Osoba, pozostając pod nieustającym wpływem chaosu informacyjnego, nie jest w stanie odnaleźć samej siebie. Odczuwa ona kryzys egzystencjalny, wynikający z zaburzonego poczucia tak klasycznych platońskich wartości – prawdy, dobra i piękna. Wyrazem tego procesu jest brak przynależności ideologicznej, a także wyznaniowej, często globalizm kulturowy czy też usiłowanie wywarcia na jednostce poczucia wewnętrznego konfliktu z własnym sumieniem poprzez nacisk na odejście od tolerancji na rzecz akceptacji. Sprzeciwiając się ogólnie rozpowszechnionej ideologii, jednostka naraża się na ostracyzm i odrzucenie (Durden, 2016).

Przez likwidowanie dwudziestowiecznego schematu klasowego³ (Rozwadowski, 2018) marksiści zostali zmuszeni do znalezienia nowego substytutu klasy robotniczej. Zastąpiły ją więc wszelkie mniejszości⁴, w których to propagatorzy upatrywali swoich nowych zwolenników. Świat zachodni jest współcześnie zalewany pewnego rodzaju filozofią absurdu, za którą kryje się rozbijanie wielowiekowych wartości zarówno

przebudowana, aby następnie wykorzystując swój dawny potencjał i autorytet, móc działać w na rzecz rewolucji.

Istotna jest także postać Wilhelma Reicha, którego obok Gramsciego uznaje się za prekursora owego podejścia. Odnosił się on głównie do rewolucji seksualnej, jednak jego stanowisko tak daleko odbiegało od panujących norm i przekonań, iż sami rewolucjoniści je odrzucili, a jego postulaty nie wpasowały się w krzyk rewolucji.

- 2 Idee marksizmu kulturowego pojawiają się pierwszy raz w pracy Michaela Minnicina *Szkola frankfurcka i poprawność polityczna*.
- 3 Produkowanie w krajach o najtańszej sile roboczej, likwidowanie klasy robotniczej i przeniesienie jej do sektora usług.
- 4 Znajdowały się wśród nich grupy zbuntowanej młodzieży, feministki, mniejszości etniczne i narodowe, ruchy pacyfistyczne i antynuklearne oraz przede wszystkim mniejszości seksualne.

kulturowych, jak i społecznych⁵. Ci zwolennicy liberalizmu kulturowego wydają się za główny cel obierać sobie odwrócenie pojęć, a w konsekwencji zaburzenie życia i harmonii wewnętrznej jednostki. Warto także zauważyć istotną rolę szkoły frankfurckiej w tworzeniu marksizmu kulturowego, dzięki której pojęcie to zyskało więcej sympatyków⁶.

Godne uwagi jest podejście Slavoj Žižka⁷ do omawianego problemu. Warto zaznaczyć, iż jego zdecydowanie najwyraźniej rozpoznawalną cechą jest przywiązanie do niepopularnego już terminu ideologia. Podkreślił to już w swojej pierwszej książce *Wzniosły obiekt ideologii*, uwidaczniając znaczący wpływ na jednostki multikulturalizmu, rozumianego jako doskonała forma globalnego ideologicznego kapitalizmu. Bazując na tak sformułowanej myśli filozoficznej, myśliciel często odwołuje się w swoich pracach właśnie do marksizmu (Žižek, 2001). Ideologia dla filozofa opiera się na klasycznej definicji Karola Marksa⁸. Słowniec podchodzi do niej jednak od nieco innej strony, tłumacząc, iż mimo tego, że fałszywe przekonania narzucają jednostce pewien kształt postrzegania rzeczy i nie dają jej pełnego oglądu na to, jaki ten stan w rzeczywistości jest, dodając tu kontekst Althussera, ideologia jest nie do końca świadomie przez nią antycypowana. Funkcjonuje jako seria nakazów, regulacji, a także spontanicznych socjosymbolicznych rytuałów, których zadaniem jest wspieranie wirtualnych autorytetów. Filozof poświęcił wyjaśnianiu tego zjawiska niemal całe swoje życie, odwołując się do współczesnych form przekazywania ludziom ideologii (kino, kultura popularna, media). Twierdzi, iż nie jest to do końca Realne doświadczenie⁹ (Žižek, 2004). Žižek postuluje, iż wszystkie idee

5 Te idee i pseudowartości to przede wszystkim zgoda na legalizację związków nieheteronormatywnych, aborcja na życzenie, niszczenie poczucia wspólnoty narodowej, demoralizowanie kobiet, rozbijanie tradycyjnej rodziny, walka z religią chrześcijańską i Kościołem katolickim.

6 György Lukács stał się jednym z pierwszych krzewicieli nowej ideologii na Węgrzech, gdzie po upadku komunizmu dążył do przekonania społeczeństwa o odrzuceniu Kościoła katolickiego i wiary chrześcijańskiej, a także do odejścia od tradycyjnej formy rodziny na rzecz rewolucji seksualnej.

7 Filozof, zajmując się głównie problematyką współczesnego świata, relacjonuje często bieżące wydarzenia, ustosunkowując się do nich w sobie właściwy sposób: analizy i interpretacji czyichś wypowiedzi. Podejmuje tematy związane z ekologią, sytuacją kobiet, polityką klimatyczną, biogenetyką, cyberprzestrzenią i terroryzmem, mniejszościami seksualnymi, a także multikulturalizmem.

8 Bazując na klasycznej definicji Marksa, ideologie interpretujemy jako dyskursy promujące fałszywe idee w kontekstach związanych z politycznymi reżimami, w których funkcjonują. Ponieważ idee te są przyjmowane przez podmiot je uznający za prawdziwe, pojawiają się w propagowaniu istniejącego *statusu quo*.

9 Realne, odpowiadając za Lacanem, nie jest doświadczane jako coś w jakimś stopniu uporządkowane, w sposób dający satysfakcję znaczeniową wszystkim swoim elementom w relacji jednego z drugim. Natomiast jest to doświadczane jakoby przez pewne zniekształcenie hegemonicznych systemów reprezentacji i reprodukcji, podczas opierania się pełnemu poddaniu

świata nie mogą mieć trwałego efektu politycznego, o ile nie odnoszą się bezpośrednio do życia codziennego podmiotów (Žižek, 1991). Słoweńiec sugeruje tu, iż jednostka powinna zdać sobie sprawę, że konkretne jej akcje są spowodowane odpowiadającymi im przekonaniem, którymi dana osoba się kieruje, często podświadomie je integrując na drodze medialnej indoktrynacji¹⁰ (Sharpe, 2004; Trzeciak, 2013). Na tej podstawie możemy określić Žižka jako nieustającego krytyka nie tylko w kwestii ważności wiedzy, lecz także w formowaniu politycznych konsensusów w tradycji duchowości opartej na myśli młodego Carla Schmitta. Autor niezmiennie skupia się na twierdzeniu, iż jednostki, jako cywilizowane podmioty polityczne, doświadczają wyjątkowości poprzez to, co zazwyczaj jest zabronione. Słoweński filozof sugeruje też, że jednostki, mimo iż nie dochodzą świadomie do tych wewnętrznych przekonań, delektują się nimi jako czymś absolutnie wewnętrznym, identyfikując jako „ja”. W świetle powyższego, człowiek dla Žižka to obiekt, który nie jest w stanie wyrwać się z oków przytłaczającego go świata. Wszystko bowiem nacechowane jest w jakimś stopniu ideologią, jednostka nie może w pełni świadomie doświadczyć Realnego, ponieważ kieruje się głównie dążeniem do niewyartykułowanej przyjemności¹¹, z której asymilacją często ma problem.

W świecie, gdzie przyjemności stają się dla jednostki obrazowymi marzeniami zintegrowanymi poprzez medialne dyskursy, gdzie panuje przekonanie, iż „wszystkiego należy w życiu spróbować”, tradycyjne wartości nie doświadczają już tak realnej potrzeby egzystencji. Jednostka, będąc

rządzącego systemu przypisanemu do niego. Może to w konsekwencji prowadzić podmiot do doświadczania Realnego jako tworzącego opór polityczny. Bazując na lacanowskiej definicji nagiego podmiotu, jest on czysto negatywną jednostką, próżnią negatywności (podkreślając Hegla), która pozwala na elastyczność i refleksyjność kartezyjskiego *cogito* (transcendentalnego podmiotu). Pomimo iż świadomość jest nieprzezroczysta (cytując Hegla), epistemologiczna przerwa pomiędzy w sobie i dla siebie jest immanentna dla rzeczywistości samej w sobie. Antynomie Kanta, fizyka kwantowa i zasada „materialistyczna” Alaina Badiou, że „Jeden nie jest”, wskazują na niekonsekwentne („zakazane”) Realne samo w sobie (które już znacznie wcześniej pojmował Lacan). Pośród wielu definicji możemy jednak wyróżnić dwa główne Realne: nikczemne Realne (albo prawdziwe Realne), które nie może zostać w całości zintegrowane jako symboliczny porządek, a także symboliczne Realne jako zestaw wyznaczników, które nigdy nie mogą być właściwie zintegrowane jako horyzont sensu podmiotu.

- 10 Gramsci zauważył, iż dwa najistotniejsze elementy „hegemonii kulturowej” to właśnie doświadczenie potoczne oraz zdroworozsądkowy obraz świata. Stwierdził także, że zdrowy rozsądek naturalizuje ideologię i sprawia, że jest ona postrzegana przez jednostki jako prawda objawiona.
- 11 *Jouissance* – z fr. przyjemność, jednak zawsze mająca podtekst seksualny. Poststrukturalizm rozwinął to rozumienie *jouissance* w złożony sposób, aby oznaczyć transgresyjny, nadmierny rodzaj przyjemności związany z różnorodnością i podziałem podmiotu. Žižek zapożycza ten termin od Lacana, który wartościuje w nim przede wszystkim to, iż ten rodzaj przyjemności jest sankcjonowany społecznie podczas publicznych dyskusji.

pod ciągłą presją wcześniej wspomnianej akceptacji, jest zmuszona odrzucić dotychczas przyswojoną na drodze kulturowego wychowania tolerancję, by nie zostać posądzoną choćby o mowę nienawiści. Czy zaś współcześnie żyłkowskie *jouissance* powinno ustąpić miejsca czemuś nowemu, np. ideologii lęku? Žižek radzi, by nie poddawać się presji i indoktrynacji, by doszukiwać się prawdziwego sensu każdej wypowiedzi i nie pozwalać kulturze popularnej, reżimom politycznych, religijnych czy ideologicznym sugestywnie nami manipulować, dojrzewając do poznania swoich wewnętrznych, podświadomych przekonań i kierowania się nimi. Według niego jednak terażniejsze jednostki nie są na tyle samoświadome, by poddać się choćby próbie odszukania wewnętrznych motywacji i odnaleźć w nich marksizm kulturowy, który indoktrynowany jest im każdego dnia.

BIBLIOGRAFIA

- Bartyzel, J. (2017). *Szkola Frankfurcka, Antonio Gramsci i Nowa Lewica*. Pozyskano z: <https://teologiapolityczna.pl/prof-jacek-bartyzel-szkola-frankfurcka-antonio-gramsci-i-nowa-lewica> (dostęp: 20.06.2020).
- Durden, T. (2016). *The Birth Of Cultural Marxism: How The „Frankfurt School” Changed America*. Pozyskano z: <https://www.zerohedge.com/news/2016-08-12/birth-cultural-marxism-how-frankfurt-school-changed-america> (dostęp: 20.06.2020).
- Jackson, P. (2014). *Shekhovtsov, Anton, The post-war Anglo-American far right: a special relationship of hate*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Pivot.
- Kay, S. (2003). *Žižek: A Critical Introduction*. Londyn: Polity.
- Lacan, J. (1994). *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*. Londyn: Penguin Books.
- Parker, I. (2004). *Slavoj Žižek: A Critical Introduction*. Londyn: Pluto Press.
- Rozwadowski, D. (2018). *Marxizm kulturowy. 50 lat walki z cywilizacją Zachodu*. Warszawa: Prohibita.
- Sharpe, M. *Slavoj Žižek, Internet Encyclopedia of Philosophy*. Pozyskano z: <https://www.iep.utm.edu/zizek/> (dostęp: 20.06.2020).
- Sharpe, M. (2004). *Slavoj Žižek: A Little Piece of the Real*. Hants: Routledge.
- Trzeciak, K. (2013). *Žižek, czyli wszystko. Czas Kultury*. Pozyskano z: <https://czaskultury.pl/czytanki/zizek-metastaz-rozkoszy/> (dostęp: 20.06.2020)
- Žižek, S. *Multiculturalism or the cultural logic of multinational capitalism*. Pozyskano z: https://www.infoamerica.org/teoria_articulos/zizek01.htm (dostęp: 20.06.2020).
- Žižek, S. (1991). *For They Know Not What They Do: Enjoyment As A Political Factor*. Londyn: Verso Books.

- Žižek, S. (1993). *Tarrying With The Negative: Kant, Hegel And The Critique of Ideology*. Durham: Duke University Press.
- Žižek, S. (1999). *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. Londyn: Verso Books.
- Žižek, S. (2001). *Wzniosły obiekt ideologii*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Žižek, S. (2012). *Less Than Nothing: Hegel and the Shadow of Dialectical Materialism*. Londyn: Verso Books.
- Žižek, S. (2014). *Absolute Recoil: Towards A New Foundation Of Dialectical Materialism*. Londyn: Verso Books.
- 50 Najbardziej wpływowych żyjących współcześnie filozofów. Pozyskano z: <https://thebestschools.org/features/most-influential-living-philosophers/> (dostęp: 20.06.2020).
- Literary Encyclopedia. The Literary Dictionary Company Limited. Pozyskano z: <https://www.litencyc.com/php/stopics.php?rec=true&UID=602> (dostęp: 20.06.2020).

Klaudia Mularczyk – absolwentka kulturoznawstwa Wydziału Humanistycznego AGH, w 2017 r. rozpoczęła studia doktoranckie na Akademii Ignatianum w Krakowie. Interesuje się problematyką nowych mediów, jak również współczesną krytyką kultury.

